

Buda földrajza

Mi van alattunk?

II.

A budai hegyvidék és a völgyek kőzeteinek, különféle marga, agyag- és földrétegeinek érdekes képződésének ismertetését folytatjuk az alábbiakban:

A nagykovácsi és pilisszentiváni édesvízi mészkő tava az utána következő geológiai időkben sósvízzé változott át. Az édesvízi mészkő felett fekvő rétegek kövületei ugyanis olyanok, hogy azok csak elegendő, félig sós, félig édes vízben élhettek. Talán a közelben már az édesvízi mészkő lerakódása idején tengerpart volt s a tó a partközélemben volt. Ilyen módon, amint a tengerpart szintje emelkedett, sós vize a pilisszentiváni tóba jutott. Esetleg a pilisszentiváni tó így alakult át, mint a mai belső-ázsiai lefolyástalan tavak, melyek a sótartalmat összegyűjtik és elraktározzák. Ezeknél a sótartalom lassan és állandóan növekszik, míg a tengeri transzpresszió hirtelen változik át az édes víz sóssá. Néhai Hantken Miksa egyetemi tanárnak a nagykovácsi szénbánya feltárási munkálataira vonatkozó vizsgálatai szerint az édesvízi mészkőre először elegendő vízre valló agyag települ. Azután ismét édesvízi, majd többször váltakozó édes és elegendő vízi lerakódások következnek. Végre győz a tenger s az egész főváros vidékét előnti a nummulites-tenger. A nummulitesek a protozoáknak csoportjába tartozó legalsóbbrendű apró állatok. Többé-kevésbé vadtaghéjú, számos kamrára osztott mészházakban éltek. Házacskáik többnyire olyan alakúak, mint a lencse, sokszor nem is nagyobbak ennél. A geológiai másodkor szárazulati időszaka után, amikor a tenger ismét előntötte területünket, annak fenekét ezeknek milliárdjai népesítették be. A tengerfenék iszapjában elhalt nummulitesházak kitűnően megkövesedtek

később az iszappal együtt s az idősebb (geológiai) harmadkor kőzetei közül a legnevezetesebbek egyike a nummulites-mészkő.

Az édesvízi mészkő a dachstein-mészkő után következő legidősebb kőzet, mely Nagykovácsi és Pilisszentiván községek körül található. A triász-tenger már régen eltakarodott, az iszapjából keletkezett dolomit és dachstein-mészkő napugárra került, kikezdte mindjárt a denudáció, úgy hogy a harmadkor elején már megtépázva, lekaparva állottak a dolomit és dachstein-mészkő rétegei: a kimájlott dachstein-mészkő alól sok helyen kibújtt már az idősebb dolomit. A szentiváni édesvízi mészkő ilyen meztelen dolomit-mezőre rakódott le. Valószínűleg egy terjedelmes tó partja volt Pilisszentiván környéke abban az időben, amelyet a geológusok *eocénnek* neveznek, úgy a közepe táján. Ezt onnan tudjuk, mert a dolomiton olyan mészkövet találunk, mely merőben elüt a dachstein-mészkőtől. Nem is tengerben keletkezett, mert olyan kagylók és csigafajok vannak benne megkövesülve, melyek csak édesvízben tudnak élni. A szentiváni édesvízi mészkő többször váltakozik szenes palával, vagy tiszta szénréteggel. A szénet bányásszák is, 1880 óta több, mint 2 millió métermézstát fejtettek ki csak a nagykovácsi bányában. A szénrétegekkel váltakozó édesvízi mészkövet főként szentelepekre való kutatás révén ismertük meg, mert csak kevés helyen jutnak felszínre.

Barton tenger nevet viseli az a gyorsan gyarapodó új tenger, mely előntötte a budai hegyeket, valószínűleg az angliai Barton-Cliff elnevezés után, ahol hasonló lerakódásokat fedeztek fel. Ez a Barton-tenger már igen változatos térszintet talált maga előtt. Az összetöredezett dolomit- és dachstein-mészkő, a hajdani algás, korallzátonyos felső-triász tenger lerakódásai most lekopott, lemosott sziklás hegység lehetett, melynek ol-

dalait sziklatörmelék borította. A Barton-tenger meszes és márgás lerakódásai beborították az elegendő vízi lerakódásokat, valamint a sziklás, törmelékes, kaviesos szárazföldet. A Barton-tenger lerakódásait azért mindmennyire megtaláljuk a mészkő és márga alakjában, melyeket az idősebb képződményektől többnyire kavics, konglomerátum-réteg választ el. A Barton-tenger elég sok ideig tartott, mert lerakódásai legalább 100 méter vastagságot érnek el. A Kis-Svábhely északi kőbányájában a Barton-tenger történetének érdekes fejezete tárul elénk. A Barton-tengerből szürkés mészkő rakódott le először. Azután a foraminiferás mészkő következett, majd egy márgapad, a fölé pedig szürkés orbitoidás-mészkő rakódott. A Svábhegy már akkor is jellemkedhetett környezetéből, mert a szürkés orbitoidás-mészkő fölé dolomit-konglomerátum terült. A konglomerátumon ismét egy márgapadot találunk, azon pedig vulkáni hamut, tüllt. A kissvábhelyi kőbánya kőzeteiben a Barton-tenger állatvilágának paradványai megkövesülve fennmaradtak. A nummuliteseken kívül tüsbőrűek, osztrigák és más tengeri kagylók, csigák, kafelopodák, a mai polypok rokonai, azonkívül többféle más kövületei fordulnak itt elő, de aláltak cápa-fogakat is. A Barton-tenger lerakódásait ezenkívül is sok helyen megtaláljuk s benne a hasonló kövületeket. Az óbudai Széplőgy kőbányáiban vannak cápa-fogak is. A Barton-tenger lassankint változást szenved. Ez előbb még csak elvétve fellépő márgapadok tán most már majdnem kizárólagossá esznek a márgák. A geológusok ezért, a Barton-tenger ifjabb idejéből aló lerakódásokat felső-orbitoidás rétegeknek nevezik, szemben az előbb írt alsó-orbitoidás rétegekkel. Az orbitoidák a már említett nummulidák egyik neme. Bryozoás-rétegek is nevezik őket, mert temérdek mennyiségű mohállat (Bryozoa).